

01

01 Milka Banković iz Sv. Kirina kraj Vodnjana, 1996. (snimila J. Vince Pallua). Milka nije virdžina, ali su je u medijima navodili kao primjer žene koja se ponaša kao muškarac

02 Stanica-Draga Marinković, Zaton, Bijelo Polje, Crna Gora (fotografija Predraga Šarčevića)

03 Haki, selo kraj Bajram Currija, sjeverna Albanija (snimila Antonia Young 1994.)

04 Shkurtan, selo kraj Bajram Currija, sjeverna Albanija (snimila Antonia Young 1994.)

05 Virdžina iz sjeverne Albanije, Newmanov vodič s puškom

02

03

04

05

kulturi. Temi virdžine najviše me privukla njezina unikatnost, zanimanje za razloge za takav čin, a na tom tragu i za pitanja o postanku te pojave, prostornom i vremenskom protegu na što u knjizi, nakon višeslojnog građenja argumenata, donosim izravne odgovore otkrivajući ključni dio zagonetke virdžine. Zapitala sam se i što to može navesti žensko biće da promijeni svoj najdublje ukorijenjen aspekt identiteta, podređujući ga imperativu opstanka zajednice te da vanjskim atributima prestane biti žena i simbolički postane muškarac? Koje su to društveno-povijesne okolnosti i životne prilike bile plodno tlo za nastanak te institucije? Tko su uopće virdžine i kakav je njihov identitet?“, odgovara autorica.

Objašnjava kako je njezino istraživanje donijelo novu interpretaciju postanka te pojave koja ne podliježe nijednoj od dviju osnovnih mitskih analitičkih binarnih kategorija. Jedna teorija o pojavi virdžina pozivala se na povijesno nikad dokazani matrijarhat u kojemu bi virdžina bila društveni relikv, prasluka nekadašnjeg drukčijeg položaja žene u evolucionistički zamišlje-

nom razvoju obitelji, a druga je počivala na stereotipno pojednostavljenoj viziji jedinstvenog balkanskog tipa patrijarhata.

PLEMENA “Jasno sam pokazala da je nuklearno područje pojavljivanja virdžina upravo na tromeđi Albanije, Crne Gore i Kosova, a da ostale raštrkane primjere virdžina izvan toga područja valja tumačiti prenošenjem, vlaškim i albanskim seobama. Nastanak te pojave ne možemo protumačiti pojednostavljenom slikom balkanskog patrijarhalizma s patrilinearnošću, nasljeđivanjem po muškoj liniji, ali ni samo plemenskim tipom balkanskog patrijarhalizma koji uvodim u razmatranje. Zagonetka virdžine rješava se uže definiranim, empirijski izluštenim starijim plemenskim tipom patrijarhata kakav je vladao na prostoru koje je i povijesno bilo područje starije plemenske organizacije s arhaičnom društvenom organizacijom, kao što je npr. matrilinearnost. Njezin nastanak povezuje se uz oživljavanje novih plemenskih organizacija u 15. stoljeću na tom istom nuklearnom području starije plemenske organizacije”, pojašnjava.

POSTOJE DVA TIPA VIRDŽINA, OVISNO O TOME PODIŽE LI SE ŽENSKO DIJETE OD DJETINJSTVA KAO SIN, ČESTO ZA TU ULOGU PREDODREĐENO PRIJE RODENJA, ILI KASNIJE U ZRELIJOJ DOBI, PA ČAK I NAKON UDVIŠTVA

Njezino istraživanje pokazalo je i da ne postoji prototip virdžine, ali postoje dva osnovna tipa, ovisno o tome podiže li se žensko dijete od (ranog) djetinjstva kao sin, često za tu ulogu predodređeno i prije rođenja, ili kasnije u zrelijoj dobi, pa čak i nakon udovištva. Virdžina je prije svega institucija osmišljena da se uklopi u određene niše potreba obitelji i društva, zbog čega je osobito cijenjena. Najuočljiviji atributi virdžina su nošenje muške odjeće ili bar ne-

kog njezinog dijela, uz koji drugi muški rekvizit (oružje, cigareta, muški pojas, štap) te šišanje na muški način. Često se, u izvorišta, spominje još jedna omiljena aktivnost virdžina – bavljenje glazbom. Primjerice: “Na vjenčanjima sjedila je s muškarcima i za vrijeme pjevanja držala prst u jednom uhu, kako je uobičajeno za muškarca”.

“Virdžine zavjet daju jer bi se rođenjem djeteta (zbog strane krvi) ta konstrukcija poremetila, a s druge strane često su bile obećane drugim muškarcima, pa su davanjem zavjeta izbjegavale neželjene brakove. Naime, ako se nije održalo bračno obećanje, to bi obično dovelo do krvne osvete. Ona se pak mogla spriječiti samo čvrstim obećanjem da se žena nikada neće udati za drugoga muškarca. Samo na taj način žena je mogla izbjeći neželjeni brak. Cijena za to je bila visoka”, piše autorica.

No neke su se virdžine na kraju ipak udale. Autorica navodi kosovsko svjedočanstvo koje su zapisali Tatomir Vukanović i Mirko Barjaktarović 1965./1966. godine: “Feta je postala tajno virdžinom, po želji svoje majke, da bi na taj način sačuvala očevo imanje od de obe. Feta je nešto kasnije skinula muško odelo, obukla ženske haljine i udala se. Udajom se konačno raščistilo i u lokalnoj sredini da Daljuš nije bio muškarac. Otada je svako zove Fatimom. Fatima u braku ima dvoje ženske dece od devet i četiri godine. Sama Fatima priznaje da joj je trebalo vremena da se navikne na takozvane ‘ženske’ poslove. Da bi mogla da nosi minduše, pošto se udala, bušila je uši. Zanimljivo je istaći da kada je Daljuš dobio poziv da ide u vojsku, odnosno u rat (1944.), majku mu je tada savetovala da se pokaže da je žensko i da ne ode u rat. Tako je tada progovorila majka svome ‘jedincu’. Daljuš je nije poslušao već se uputio sa svojim vršnjacima i drugovima. Međutim, posle Fatimine udaje, majka se nikako nije mogla pomiriti sa time da ostane bez ‘sina’. I umrla je a da joj to nije oprostila.”

OTMICA Ova se virdžina, objašnjava dr. Vince Pallua, mogla udati jer je zavjet dala tajno, odnosno roditelji su od rođenja prikrivali njezin pravi spol i obmanjivali sredinu. Od četiri primjera udaje virdžina koji su pronađeni u arhivima, a koje ona navodi u knjizi, dvije su se preselile pa udale, s time da jednoj udaji prethodi otmica. Udovice koje su postale virdžine (dva slučaja), postale su to kako bi lakše odgojile sina.

Jednom kad bi postale muškarci, virdžine bi većinom brinule o stoci, obavljale sve poljske radove koje rade muškarci, neke

DR. JELKA VINCE PALLUA

Znanstvena savjetnica u Institutu društvenih znanosti “Ivo Pilar” u Zagrebu gotovo dva desetljeća proučava sudbine virdžina

su bile obrtnici, vozački pomoćnici, automehaničari, vozači kamiona, fotografi, svirači, čak i učitelji(ce). Za vrijeme Envera Hodže zabilježen je i slučaj virdžine višeg vojnog časnika. Među virdžinama ima i onih koje vole igrati nogomet, jahati konje, ima odličnih strijelaca i lovaca, ali i sposobnih i odvažnih ratnika. Momak-djevojke imaju katkad funkciju starješine, uglednog domaćina, oca mladoženje na svadbi, čovjeka domaćina koji slavi krsnu slavu, dočekuje goste i pali svijeću svojim umrlim precima.

Broj virdžina je, naravno, u silaznoj putanji pa je danas u Crnoj Gori ostala tek jedna – poznata Stana Cerović (Stanica Marinković, predzadnja crnogorska virdžina, umrla je 2009. godine). Računa se da osobito na sjeveru Albanije ima još nekoliko desetaka virdžina, a najmlađa je 42-godišnja Lume – Lumia iz sjeverne Albanije. Hoće li ta pojava u dogledno vrijeme nestati?

“Nije zahvalno biti proroci, ali mislim da je ta običajno-pravna dosjetka na putu izumiranja jer nema više potrebe za virdžinama koje svojom osnovnom funkcijom, kao i krvna osveta, ispravljaju narušenu društvenu ravnotežu. Veće društvene promjene uzimaju maha i u tim snažno patrijarhalno obojenim područjima pod globalizacijom koja je ušla u gotovo sve pore društva na kugli zemaljskoj – u ovom bi to slučaju bilo s pozitivnim učinkom. Tom procesu pridonose i mediji, posebno televizija koja je manje-više doprla do zadnjeg sela na svijetu, pa tako i do albanskih ili crnogorskih. U tom smislu ilustrativan je primjer virdžine Selmana iz sjeverne Albanije koja, kako kaže, uočava nezavisnost poslovnih žena, zbunjeno i čeznutljivo gle-

NEKE SU SE VIRDŽINE NA KRAJU IPAK UDALE. U KNJIZI SE NAVODI PRIMJER FETE S KOSOVA KOJA JE SKINULA MUŠKO ODIJELO, UDALA SE I RODILA DVOJE DJECE. NAJTEŽE SU JOJ, PRIZNALA JE, PADALI KUĆANSKI POSLOVI

dajući talijanski TV program na televizoru kojeg doživljava kao prozor u svijet kupljen novcem rodaka iz inozemstva.”

SRAMOTA Za većinu virdžina promjena društvenog spola ipak jest bila dramatična, što možda najbolje ilustrira pitanje smrti i – pogreba. U članku iz 1994. godine René Grémaux donosi svjedočanstvo Milice/Mikaša Karadžića iz Žabljaka u Crnoj Gori, jednoj od najpoznatijih i najcitiranijih virdžina. Iz njegova citata vidljivo je kako je Milici od životne važnosti sačuvati muški identitet i nakon smrti: “Predosjećajući svoju skorbu smrt, Mikaš je dozvao Jelenu koju je volio usprkos svom uobičajenom stavu prema ženama i rekao dubokim muškim glasom, ‘Snaho, molim te, nemoj me osramotiti!’ Naime, on se smrtno bojao biti pokopan u ženskoj odjeći. Mikaš joj je dao novac i poslao ju krojaču u Žabljak kako bi kupila dostojno odijelo za njegov pokop. Jelena je učinila što ju je tražio i kupila Mikašu novo odijelo koje se sastojalo od bijelih čarapa, vunjenih hlača, oplečka i kape. Kad je u jesen 1934. Mikaš umro, obukli su mu to muško odijelo i pokopali kao muškarca u žabljačkom crkvenom dvorištu uz odobrenje lokalnog pravoslavnog svećenika.”

Činjenica da su virdžine žene koje se preoblače u muškarce uz nerijetko snažan muški identitet u novije je vrijeme pokrenula i pitanje njihova rodnog identiteta. Mnoge od njih pitanje je znalo povrijediti. “I ranije su novinari posjećivali Hakija postavljajući ponekad pitanja koja je smatrao uvredljivima. Neki su željeli znati je li on zapravo samo prurušena lezbijka – što mu je nanijelo duboku bol. ‘Srce mi se para kad netko postavi takvo pitanje’, rekao je skidajući list duhana s vrha jezika. ‘Mrzim da me se iskorištava.’ Bog mi je dao to što jesam. Biti lezbijka nije isto što i ‘burnesha’. ‘To što sam ja nemoj brkati s lezbijstvom’, rekao je, ‘ili ćeš dobiti po cjevanici!’”

Knjigu dr. Jelke Vince Pallua “Zagonetka virdžine” objavio je Institut “Ivo Pilar”, a može se kupiti po cijeni od 200 kuna